

Відгук
офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора Шкути Олега Олеговича
на дисертацію Шило Ірини Вікторівни «Кримінально-правові засади
відповідальності за проступки», подану на здобуття освітньо-наукового
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена сучасними тенденціями розвитку кримінального законодавства України, реформуванням системи кримінальної юстиції та необхідністю забезпечення ефективної реалізації принципів гуманізації й диференціації кримінальної відповідальності. В умовах трансформації правової системи України та адаптації національного законодавства до європейських стандартів особливого значення набуває вдосконалення кримінально-правових засад відповідальності за кримінальні проступки як окремих видів кримінально караних діянь.

Інститут кримінальних проступків є відносно новим для вітчизняної правової системи та був запроваджений у межах реформування кримінального законодавства з метою оптимізації механізму кримінальної відповідальності, спрощення досудового розслідування, зменшення навантаження на органи досудового розслідування і суди, а також забезпечення більш справедливого й пропорційного реагування держави на кримінально протиправні діяння невеликої тяжкості. Водночас практика застосування положень Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо кримінальних проступків засвідчила наявність низки суттєвих теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із визначенням правової природи кримінального проступку, критеріями його відмежування від злочинів та адміністративних правопорушень, особливостями реалізації кримінальної відповідальності, а також ефективністю механізму кримінально-правового реагування на такі діяння.

Актуальність теми посилюється також необхідністю наукового переосмислення концепції кримінального проступку в контексті сучасної кримінально-правової політики держави. Незважаючи на законодавче закріплення цього інституту, у науці кримінального права відсутній єдиний підхід до визначення сутності кримінального проступку, його місця у системі кримінальних правопорушень та особливостей кримінальної відповідальності за його вчинення. Дискусійними залишаються питання співвідношення кримінальних проступків із малозначними діяннями, меж криміналізації окремих діянь, доцільності застосування певних видів покарань, а також відповідності чинного законодавчого регулювання принципам справедливості, економії кримінальної репресії та верховенства права.

Особливого значення дослідження набуває у зв'язку з необхідністю забезпечення ефективного функціонування інституту дізнання, формування сталої судової практики та усунення законодавчих прогалин і колізій, що виникають під час кваліфікації та розгляду кримінальних проступків.

Практична діяльність правоохоронних органів і судів свідчить про існування проблем у застосуванні положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності, призначення покарання, визначення повторності кримінальних правопорушень та правових наслідків вчинення кримінального проступку.

Крім того, актуальність теми визначається потребою подальшого вдосконалення кримінального законодавства України з урахуванням міжнародного досвіду та європейських стандартів у сфері кримінальної юстиції. Розроблення науково обґрунтованих підходів до вдосконалення кримінально-правових засад відповідальності за кримінальні проступки має важливе значення для забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини, реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності та підвищення ефективності функціонування системи кримінальної юстиції загалом.

Отже, тема дисертаційного дослідження є актуальною, своєчасною та має вагомe теоретичне і практичне значення для розвитку науки кримінального права, удосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що автором застосовано комплексний, науково обґрунтований та методологічно виважений підхід до дослідження проблематики кримінально-правових засад відповідальності за кримінальні проступки. Актуальність теми належним чином аргументована, мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження сформульовані логічно та послідовно, а обраний методологічний інструментарій є достатнім для досягнення поставленої наукової мети. Структура дисертації характеризується внутрішньою цілісністю, логічною послідовністю викладу матеріалу та взаємозв'язком окремих розділів, що забезпечило ґрунтовне розкриття теоретичних і прикладних аспектів кримінальної відповідальності за кримінальні проступки.

Високий рівень обґрунтованості сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується належною теоретико-методологічною базою дослідження. Автор коректно застосував сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, зокрема формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, логіко-догматичний та історико-правовий методи, що дозволило всебічно дослідити правову природу кримінального проступку, особливості кримінальної відповідальності за його вчинення, а також проблеми реалізації відповідних кримінально-правових норм. У роботі опрацьовано значний масив наукових джерел, сучасних праць вітчизняних і зарубіжних учених, нормативно-правових актів, міжнародних документів у сфері кримінальної юстиції та практики застосування кримінального законодавства.

Наукова достовірність отриманих результатів підтверджується ґрунтовним аналізом чинного законодавства України, практики діяльності правоохоронних органів і судів, а також належною апробацією результатів дослідження у фахових наукових публікаціях та виступах на науково-практичних конференціях. Переконливість висновків зумовлена не лише їх теоретичною цінністю, а й практичною спрямованістю на вирішення актуальних проблем застосування законодавства про кримінальні проступки, удосконалення механізму кримінальної відповідальності та забезпечення ефективного функціонування інституту кримінальних проступків у системі кримінального права України.

Дисертаційне дослідження є результатом самостійної наукової роботи здобувача та відображає послідовне прагнення автора сформулювати цілісне бачення кримінально-правових засад відповідальності за кримінальні проступки. Особливої уваги заслуговує проведений аналіз поняття та ознак кримінального проступку, визначення його місця у системі кримінальних правопорушень, дослідження критеріїв відмежування кримінальних проступків від злочинів і адміністративних правопорушень, а також з'ясування особливостей реалізації кримінальної відповідальності за вчинення таких діянь.

Наукова новизна дисертації полягає насамперед у комплексному дослідженні кримінально-правових засад відповідальності за кримінальні проступки в умовах реформування кримінального законодавства України. На основі системного аналізу доктринальних положень, норм кримінального законодавства та правозастосовної практики автором визначено ключові проблеми функціонування інституту кримінальних проступків, окреслено недоліки законодавчого регулювання та запропоновано обґрунтовані напрями вдосконалення кримінального і кримінального процесуального законодавства.

Важливе теоретичне значення мають висновки автора щодо правової природи кримінального проступку, співвідношення кримінальної відповідальності за проступки з принципами гуманізації кримінального права та економії кримінальної репресії, а також визначення меж криміналізації окремих діянь. Практичну цінність становлять запропоновані рекомендації щодо вдосконалення законодавчих положень, пов'язаних із кваліфікацією кримінальних проступків, призначенням покарання, застосуванням заходів кримінально-правового характеру та діяльністю органів дізнання.

Сформульовані у дисертації положення та рекомендації можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку теоретичних і прикладних досліджень інституту кримінальних проступків та кримінальної відповідальності за їх вчинення;

– у правотворчій діяльності – під час удосконалення положень Кримінального кодексу України та кримінального процесуального законодавства щодо кримінальних проступків;

– у правозастосовній діяльності – з метою формування єдиного підходу до кваліфікації кримінальних проступків, забезпечення належної реалізації кримінальної відповідальності та усунення проблем правозастосовної практики;

– у навчальному процесі – під час викладання дисциплін «Кримінальне право України», «Кримінальний процес», «Кваліфікація кримінальних правопорушень», а також підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів.

У підсумку дисертація містить теоретичне узагальнення та пропонує нове вирішення важливого наукового завдання, що полягає у визначенні змісту, підстав і меж кримінальної відповідальності за кримінальні проступки, а також у розробленні науково обґрунтованих напрямів удосконалення кримінально-правового регулювання та практики застосування відповідного законодавства.

Стосовно наукової новизни дисертаційної роботи слід зазначити, що проведене здобувачем дослідження ґрунтується на сформованій вітчизняній та зарубіжній науковій базі, однак водночас пропонує цілісне та системне осмислення проблематики кримінальної відповідальності за кримінальні проступки, яка в сучасній науці кримінального права нерідко досліджується фрагментарно. Спираючись на досягнення науки кримінального права, кримінології, теорії держави і права та практики кримінальної юстиції, автор сформулював наукові висновки й рекомендації, що відповідають сучасним потребам удосконалення кримінального законодавства, забезпечення правової визначеності та підвищення ефективності функціонування системи кримінальної юстиції України.

Погоджуючись у цілому з визначеними автором складовими наукової новизни дослідження, вважаємо за доцільне окремо відзначити результати, які мають найбільше теоретичне та практичне значення для розвитку сучасної науки кримінального права та вдосконалення правозастосовної практики.

У роботі вперше обґрунтовано вплив категорії кримінального проступку на функціонування кримінально-процесуальних та кримінально-виконавчих механізмів реалізації кримінальної відповідальності, що проявляється у застосуванні спрощених форм досудового розслідування, а також у розширенні практики використання альтернативних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Здобувачкою визнано доцільність формування диференційованого підходу до призначення кримінально-правових санкцій військовослужбовцям у разі вчинення кримінальних проступків з урахуванням специфіки їх правового статусу, що визначається проходженням військової служби, дією принципів військової дисципліни, субординації та обов'язком виконання наказів командування.

І.В. Шило слушно сформульовано пропозицію щодо вдосконалення правового регулювання діяльності органів досудового розслідування шляхом доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями, які передбачають обов'язок уповноважених суб'єктів виявляти причини та

умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, а також вживати заходів для їх усунення;

У підсумку аргументовано, що кримінальний проступок розглядається як конкретне поведінкове проявлення особи, її діяння, зокрема активна дія або бездіяльність, яка носить свідомий та вольовий характер і порушує охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. Основними характеристиками кримінальних проступків є суспільна небезпечність, протиправність, винність та деліктоздатність особи.

Обґрунтовано, що для адекватного застосування кримінального права необхідно зберігати формально-матеріальне визначення кримінального правопорушення загалом та кримінального проступку зокрема. Ігнорування аналізу суспільної небезпечності діяння або відсутність ґрунтового доказового обґрунтування може призвести до неефективної кримінально-правової політики, підвищення ризиків політизації правових норм та використання закону у вузьких корпоративних або політичних інтересах, що обмежує громадський контроль.

Рівень суспільної небезпечності, який визначає, чи є діяння кримінальним проступком, формується на основі таких чинників: а) значущості та цінності об'єкта посягання; б) шкоди, спричиненої протиправними діями; в) способу скоєння діяння; г) мотивів і цілей, які переслідує правопорушник.

Вказано, що інститут кримінальних проступків був впроваджений з метою впорядкування застосування норм Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування таких правопорушень та задля гуманізації кримінального законодавства, забезпечення пропорційності покарання і ефективності правозастосування.

Проведене дослідження ролі інституту кримінального проступку в системі Загальної частини КК України дало підстави стверджувати, що запровадження цієї категорії кримінальних правопорушень істотно вплинуло не лише на класифікацію кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості, а й на функціонування низки інших інститутів кримінального права. Аналіз норм Загальної частини КК України свідчить про наявність як прямих, так і опосередкованих вказівок на особливості кримінально-правового реагування у разі вчинення кримінального проступку, що проявляється, зокрема, у правилах звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, визначенні строків давності, а також у спеціальних підходах до відповідальності неповнолітніх.

Водночас авторкою встановлено, що низка норм Загальної частини КК України й надалі орієнтована виключно на злочини, без належного врахування специфіки кримінальних проступків. Це створює ситуацію, за якої окремі кримінально-правові інститути (обставини, що виключають протиправність діяння, обтяжуючі обставини, особливості призначення окремих видів покарань) фактично не адаптовані до застосування у випадку вчинення кримінального проступку.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та повнота викладу одержаних результатів в опублікованих працях. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, відображено в 4 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях із юридичних наук, а також у 5 тезах доповідей, представлених на наукових конференціях.

Наведене вище дає підстави зробити висновок, що дисертація І.В. Шило виконана на належному теоретичному рівні та характеризується суттєвою науковою і практичною значущістю. Сформульовані автором положення можуть бути використані для визначення напрямів удосконалення та забезпечення ефективного функціонування юридичної служби органів місцевого самоврядування.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію І.В. Шило, водночас вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі питання, які, на нашу думку, потребують додаткових пояснень з боку здобувача та можуть стати предметом обговорення під час прилюдного захисту дисертаційної роботи:

1. У дисертації слушно акцентовано увагу на історичних передумовах формування інституту кримінального проступку (підрозділ 1.1), однак автор переважно зосередився на загальних тенденціях розвитку кримінального законодавства, залишивши недостатньо розкритим питання еволюції доктринальних підходів до розуміння малозначних кримінально караних діянь у радянський та пострадянський періоди. Більш ґрунтовний аналіз наукових концепцій минулих етапів розвитку кримінального права дозволив би повніше обґрунтувати закономірність сучасної моделі кримінального проступку.

2. Позитивно оцінюючи проведений аналіз критеріїв суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, слід водночас зазначити, що автор не запропонував достатньо чіткої системи універсальних критеріїв визначення рівня суспільної небезпечності кримінального проступку. У роботі вказується на необхідність нормативного закріплення таких критеріїв, однак не конкретизовано, які саме показники мають бути визначальними для законодавця та правозастосовної практики.

3. У дослідженні обґрунтовується доцільність створення окремого кодифікованого нормативно-правового акта щодо кримінальних проступків, проте відповідна пропозиція має дискусійний характер і не супроводжується належним аналізом можливих ризиків фрагментації кримінального законодавства. Зокрема, автору доцільно було б детальніше дослідити питання співвідношення такого акта з положеннями Кримінального кодексу України та можливі труднощі правозастосування.

4. Проведений порівняльно-правовий аналіз законодавства зарубіжних держав є змістовним, однак у роботі недостатньо уваги приділено дослідженню негативного досвіду функціонування інституту кримінальних проступків у деяких правових системах. Більш критичне осмислення

зарубіжної практики дозволило б уникнути надмірної ідеалізації окремих моделей правового регулювання.

Наведені дискусійні положення та висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації, яка має самостійний і творчий характер, а також відзначається науковою та практичною значущістю. Наявність окремих дискусійних аспектів передусім засвідчує складність і актуальність обраної проблематики та відображає індивідуальний підхід дисертанта до її осмислення. У межах проведеного дослідження автору вдалося досягти поставленої мети.

Узагальнення викладеного дає підстави для висновку, що дисертація Шило Ірини Вікторівни «Кримінально-правові засади відповідальності за проступки» є завершеною науковою працею. З огляду на досягнення мети та виконання завдань дослідження, у межах яких отримано нові науково обґрунтовані результати, практична реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності кримінально-правових засад відповідальності за проступки, наявні всі підстави стверджувати, що дисертаційна робота І.В. Шило відповідає вимогам, визначеним Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор – Ірина Вікторівна Шило – заслуговує на присудження за результатами публічного захисту ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

заступник начальника відділу
організації наукової діяльності
– завідувача відділення організації
наукової роботи Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Олег ШКУТА